

**ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΕΣ ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ
ΗΜΕΡΗΣΙΟΥ ΚΑΙ ΕΣΠΕΡΙΝΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΣΑΒΒΑΤΟ 9 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 2023
ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑ: ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ**

A. ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

A1.

α.

1. **Σωστό** («οἱ γὰρ νομοθέται τοὺς πολίτας ἐθίζοντες ποιοῦσιν ἀγαθοὺς»)
2. **Σωστό** («ἐκ γὰρ τοῦ κιθαρίζειν καὶ οἱ ἀγαθοὶ καὶ κακοὶ γίνονται κιθαρισταί. Ἀνάλογον δὲ καὶ οἰκοδόμοι ... ἐκ μὲν γὰρ τοῦ εὖ οἰκοδομεῖν ἀγαθοὶ οἰκοδόμοι ἔσονται, ἐκ δὲ τοῦ κακῶς κακοί. »)
3. **Λάθος** («Οὐ μικρὸν οὖν διαφέρει τὸ οὕτως ἢ οὕτως εὐθύς ἐκ νέων ἐθίζεσθαι, ἀλλὰ πάμπολυ, μᾶλλον δὲ τὸ πᾶν.»)

β.

1. Το «αὐτὸ» αναφέρεται στη μετοχή «ἐθίζοντες» της φράσης «οἱ γὰρ νομοθέται τοὺς πολίτας ἐθίζοντες ποιοῦσιν ἀγαθοὺς»
2. Το «τούτων» αναφέρεται στο ουσιαστικό «τὰς ἐνεργείας» της φράσης «Διὸ δεῖ τὰς ἐνεργείας ποιάς ἀποδιδόναι».

B1.

Ο Αριστοτέλης έδειξε ότι οι ηθικές αρετές δεν είναι έμφυτες ούτε ενάντιες στη φύση του ανθρώπου αλλά επίκτητες. Υπάρχει η δυνατότητα να αποκτηθούν μέσω της επανάληψης όμοιων ενεργειών. Για τον Αριστοτέλη, η έξη της αρετής (ή της κακίας) δεν είναι αφηρημένα μία στατική ενδοψυχική κατάσταση, αλλά συγκεκριμένη και συνειδητή επιλογή τρόπου ζωής, η οποία εκδηλώνεται έμπρακτα. Το πεδίο εφαρμογής της αρετής είναι οι συναισθηματικές μεταβολές (πάθη) που βιώνει ο άνθρωπος ως μέλος της κοινωνίας αλλά και οι καθημερινές ανθρώπινες σχέσεις.

Η αριστοτελική ηθική είναι πολιτική ηθική.

Έτσι, για να αναδείξει την κοινωνική διάσταση της αρετής, όπως στην προηγούμενη παράγραφο ανέδειξε την πολιτική της διάσταση, ο Αριστοτέλης εστιάζει σε τομείς της ανθρώπινης ζωής, όπως η συμπεριφορά μας προς τους άλλους, ο τρόπος αντιμετώπισης όλων όσα προκαλούν φόβο, η δυνατότητα ελέγχου των επιθυμιών και η διαχείριση της οργής.

Συγκεκριμένα, « πράττοντες τὰ ἐν τοῖς συναλλάγμασι τοῖς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους γινόμεθα οἱ μὲν δίκαιοι οἱ δὲ ἄδικοι» δηλαδή, κάνοντας αυτά που κάνουμε στην καθημερινή μας επαφή με τους άλλους ανθρώπους, άλλοι γινόμαστε δίκαιοι και άλλοι άδικοι. Η σημασία της ηθικής πράξης στις διαπροσωπικές μας σχέσεις είναι πολύ μεγάλη για την απόκτηση της ηθικής αρετής. Συναλλάγματα είναι όλων των μορφών οι συναλλαγές, συμβόλαια, συμφωνίες, πρωτίστως οι οικονομικές. Αυτού του είδους οι σχέσεις των συμπολιτών μεταξύ τους δεν είναι για τον Σταγειρίτη ένα επιμέρους ή περιορισμένης σημασίας ζήτημα μέσα στην κοινωνία. Είναι η συγκεκριμενοποίηση της αλλαγής, της ανταλλακτικής σχέσης μεταξύ των συμπολιτών. Και η σχέση αυτή είναι ιδρυτική και συστατική για την κοινωνία. Επιτυγχάνεται, κατεξοχήν, με τον εξισωτικό για τα προϊόντα και τις υπηρεσίες ρόλο του νομίσματος (χρήματος). Βλ. Ἠθικά Νικομάχεια 1133b17-18: οὔτε γὰρ ἂν μὴ οὔσης ἀλλαγῆς κοινωνία ἦν, οὔτ' ἀλλαγὴ ἰσότητος μὴ οὔσης, οὔτ' ἰσότης μὴ οὔσης συμμετρίας [: γιατί αν δεν υπήρχε ανταλλαγή, δεν θα υπήρχαν σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων· ούτε ανταλλαγή θα υπήρχε, αν δεν υπήρχε ισότητα· ούτε ισότητα, αν όλα τα αγαθά δεν μπορούσαν να μετρηθούν με ένα κοινό μέτρο –μετάφραση Δ. Λυπουρλής]. Κατά προέκταση, τα συναλλάγματα είναι ένα σημαντικό πεδίο ανάπτυξης και εμφάνισης ηθικών σχέσεων. Συνεχίζοντας τονίζει «πράττοντες τὰ ἐν τοῖς δεινοῖς καὶ ἐθιζόμενοι φοβεῖσθαι ἢ θαρρεῖν οἱ μὲν ἀνδρεῖοι οἱ δὲ δειλοί». Απέναντι σε όλα όσα προκαλούν φόβο, κάποιοι συνηθίζουν να δείχνουν φόβο και γίνονται δειλοί και κάποιοι άλλοι θάρρος και γίνονται γενναίοι. Ως προς το πάθος του φόβου συναντώνται οι ηθικές στάσεις (ἕξεις) της ανδρείας, της δειλίας και του θράσους (και οι αντίστοιχοι ανθρωπίνου τύπου). Βλ. Ἠθικά Νικομάχεια 1104a20-22: ὁ τε γὰρ πάντα φεύγων καὶ φοβούμενος καὶ μηδὲν ὑπομένων δειλὸς γίνεται, ὁ τε μηδὲν ὅλως φοβούμενος ἀλλὰ πρὸς πάντα βαδίζων θρασύς [: πραγματικά, ο άνθρωπος που συστηματικά τρέπεται σε φυγή μπροστά στο καθετί, γίνεται δειλός· ο άνθρωπος, από την άλλη, που δεν φοβάται τίποτε και βγαίνει

να αντιμετωπίζει το καθετί, γίνεται απόκοτος]· και 1104b1-3: έθιζόμενοι γὰρ καταφρονεῖν τῶν φοβερῶν καὶ ὑπομένειν αὐτὰ γινόμεθα ἀνδρεῖοι, καὶ γενόμενοι μάλιστα δυνησόμεθα ὑπομένειν τὰ φοβερά [: αποκτώντας σιγά σιγά τη συνήθεια να περιφρονούμε τα πράγματα που προκαλούν φόβο και να τα αντιμετωπίζουμε, γινόμαστε ανδρείοι, και όταν γίνουμε, έχουμε πια σε πολύ μεγάλο βαθμό τη δύναμη να τα αντιμετωπίζουμε – μετάφραση Δ. Λυπουρλής].

Επιπλέον, ως προς τις επιθυμίες, σώφρονες γίνονται αυτοί που αντιστέκονται σ' αυτές, που τις χαλιναγωγούν, που έχουν αυτοκυριαρχία ενώ ακόλαστοι εκείνοι που ενδίδουν, που αφήνονται στις σωματικές ηδονές. Να τονιστεί εδώ ότι « ἐπιθυμία» είναι βασική βιολογική και ψυχολογική λειτουργία του ανθρώπου: κυριότερες μορφές της είναι στον Αριστοτέλη η επιθυμία για τροφές και η σεξουαλική επιθυμία. Ως τέτοια η ἐπιθυμία είναι από ηθική άποψη ουδέτερη. Η διαχείρισή της όμως, τονίζει ο φιλόσοφος, έχει μεγάλη σημασία. Άνθρωποι που δεν μπορούν καθόλου να ελέγξουν τις επιθυμίες τους χαρακτηρίζονται ακόλαστοι, ενώ στο άλλο άκρο, της παντελούς αδιαφορίας, βρίσκονται οι αναισθητοί· στη μέση βρίσκονται οι σώφρονες, όσοι δηλαδή διατηρούν σώας τας φρένας και ελέγχουν λογικά τις επιθυμίες τους.

Τέλος, ως προς όσα προκαλούν οργή άλλοι τα αντιμετωπίζουν ήρεμα και γίνονται πράοι ενώ άλλοι αντιδρούν με βίαιο τρόπο ,παράφορα και εκρηκτικά , γινόμενοι έτσι οργίλοι, οξύθυμοι.

Σύμφωνα με τη διδασκαλία της Ρητορικής (1378a κ.ε.), η ὀργή είναι η δυνατή επιθυμία να πάρουμε εκδίκηση για μια συμπεριφορά που εκτιμούμε ότι απαξίωσε εμάς προσωπικά ή τους οικείους μας· η απαξίωση αυτή μας προκαλεί βέβαια στενοχώρια, πόσο μάλλον όταν είναι (ή θεωρούμε πως είναι) τελείως ανάρμοστη και αδικαιολόγητη. Η οργή στρέφεται κάθε φορά ενάντια σε συγκεκριμένα πρόσωπα. Στο πάθος της οργής αντιστοιχούν οι εξής ηθικές στάσεις: ὀργιλότης, ἀναισθησία, πραότης (και οι αντίστοιχοι ανθρώπινοι τύποι).

Οι θέσεις του φιλοσόφου αναδεικνύονται με διάφορους εκφραστικούς τρόπους όπως **α)** τα αντιθετικά ζεύγη φοβεῖσθαι - θαρρεῖν, οἷ μὲν ἀνδρεῖοι - οἷ δὲ δειλοί και **β)** με το χιαστό σχήμα, όπου τα δύο απαρέμφορα φοβεῖσθαι - θαρρεῖν αντιστοιχίζονται με τα επίθετα οἷ μὲν ἀνδρεῖοι - οἷ δὲ δειλοί ,παρουσιάζονται με έμφαση δύο τρόποι συμπεριφοράς στις περιστάσεις που προκαλούν φόβο, εκ των οποίων ο ένας οδηγεί στην απόκτηση αρετής, της ανδρείας, ενώ ο άλλος όχι.

B2.

Στο παράλληλο κείμενο ,απόσπασμα από το «Κοινωνικό Συμβόλαιο» του Rousseau γίνεται αναφορά όπως και στο αριστοτελικό κείμενο για τον ρόλο του νομοθέτη. Τονίζεται ότι ο νομοθέτης οφείλει να διαθέτει την πίστη πως μπορεί με τους νόμους που θεσπίζει να βελτιώσει τη φύση του ανθρώπου. Όποιος νομοθετεί, πρέπει να στοχεύει στον περιορισμό του εγωπάθειας και της ατομικότητας και στη μετατροπή του ατόμου σε πολίτη, ο οποίος κατανοεί ότι αποτελεί μέρος ενός συνόλου και αντιλαμβάνεται τον ρόλο του μέσα στην θεσμικά οργανωμένη κοινωνία. Αυτό, όμως, για να επιτευχθεί, απαιτεί την κατάκτηση της ηθικής, στην οποία μπορεί να συμβάλλει καθοριστικά ο νομοθέτης με τη θέσπιση κατάλληλων νόμων.

Ο Αριστοτέλης στο κείμενο αναφοράς υποστηρίζει ότι βασικός στόχος και επιδίωξη των νομοθετών είναι να βοηθήσουν τους πολίτες να αποκτήσουν την ηθική αρετή μέσω του εθισμού σε ανάλογες πράξεις και συμπεριφορές («οί γάρ νομοθέται τοὺς πολίτας ἐθίζοντες ποιούσιν ἀγαθοὺς»). Η λέξη που έχει ιδιαίτερο νοηματικό βάρος είναι η μετοχή «εθίζοντες», η οποία υπογραμμίζει την ευθύνη των νομοθετών για την τελείωση των μελών ενός κοινωνικού συνόλου. Εξάλλου, η ηθική του Αριστοτέλη είναι πολιτική, είναι φιλοσοφία της συμβίωσης. Στο επιχείρημα αυτό εντοπίζεται και η γενικότερη αντίληψη των αρχαίων Ελλήνων ότι το άτομο δεν λειτουργεί αποκλειστικά και μόνο για χάρη του εαυτού του, αλλά και για χάρη του κοινού καλού. Έτσι και οι νομοθέτες λειτουργούν με βάση τον γνώμονα αυτό. Άλλωστε, είναι πάγια θέση των αρχαίων Ελλήνων ότι ο νόμος δεν στοχεύει μόνο στην αποτροπή της παραβατικότητας αλλά λειτουργεί παιδαγωγικά. Η πολιτεία μέσω των νόμων θα εκπαιδεύσει τους πολίτες ώστε να επιτευχθεί μια συμβίωση στηριγμένη σε ηθική βάση.

Γίνεται, λοιπόν, φανερό ότι τόσο στο παράλληλο κείμενο όσο και στο κείμενο αναφοράς τονίζεται ο παιδαγωγικός ρόλος των νομοθετών, οι οποίοι μπορούν να συμβάλλουν στην ηθική διαπαιδαγώγηση των πολιτών. Οι πολίτες έχοντας κατακτήσει την ηθική αρετή θα έχουν την δυνατότητα να συνυπάρχουν αρμονικά με τους συμπολίτες τους και έτσι θα εξασφαλιστεί η συνοχή και η ενότητα, όροι αναγκαίοι ώστε να επιτευχθεί η πρόοδος και η ευδαιμονία του συνόλου. Άλλωστε, όπως προαναφέρθηκε η ηθική αρετή δεν είναι ατομική αλλά κοινωνικοπολιτική, καθρεφτίζεται και καθορίζει τις σχέσεις του πολίτη με τους άλλους και με το κράτος.

B3.

1. απaráλλακτα, 2. Απαλλαγή, 3.εναλλαγή, 4. Ανταλλαγή, 5.αδιάλλακτες.

B4.

1-β,

2-α,

3-β,

4-β,

5-α.

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΟ

Γ. ΑΔΙΔΑΚΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Γ1.

Και όταν αποκτήσαμε παιδί, η μητέρα το θήλαζε· και για να μην κινδυνεύει καθώς κατέβαινε τη σκάλα, όποτε χρειαζόταν να το πλύνει, εγώ έμεινα επάνω, ενώ οι γυναίκες κάτω. Και τόσο ήδη ήταν συνηθισμένο, ώστε πολλές φορές η γυναίκα (μου) πήγαινε κάτω στο παιδί για να κοιμηθεί, για να του δίνει το στήθος της και (εκείνο) να μη φωνάζει. Κι αυτά γινόταν έτσι πολύ καιρό και εγώ ποτέ δεν υποπεύθηκα αλλά τόσο πλίθιος ήμουν, ώστε θεωρούσα ότι η γυναίκα μου ήταν η πιο συνετή απ' όλες στην πόλη.

Γ2.

Ό Ευφίλτος, επιστρέφοντας αιφνίδια απ' τους αγρούς, διαπίστωσε πως ο εραστής της γυναίκας του (ο Ερατοσθένης) ήταν μέσα στο σπίτι. Η υπηρέτρια σκόπιμα ενοχλούσε το παιδί για να του αποσπάσει την προσοχή. Η σύζυγος του Ευφίλτου, για να καλύψει την απιστία της, κατηγορήσε τον άντρα της ότι έψαχνε ευκαιρία να ερωτοτροπήσει με τη νεαρή βοηθό και προσποιούμενη ότι οργίστηκε, κλείδωσε την πόρτα (προφανώς για να μπορέσει ο εραστής της να φύγει απ' το σπίτι).

Γ3.

α.

- **Θετικός:** (πρό)
- **Συγκριτικός:** (πρότερον)

Γ3.

β.

«και ήμεϊς μὲν ἐγελῶμεν, ἐκεῖναι δε ἀναστᾶσαι καὶ ἀπιοῦσαι προστιθέασι τὰς θύρας»

Γ4.

α.

- **ἡμῖν:** Δοτική προσωπική στο «ἐγένετο»
- **καθευδήσουσα:** Τελική μετοχή, συνημμένη στο υποκείμενο του ρήματος «ἀπήει», «ἡ γυνή», ως επιρρηματικός προσδιορισμός του σκοπού.
- **ὡς το παιδίον:** Εμπρόθετος προσδιορισμός κίνησης σε πρόσωπο.
- **αὐτῷ:** Ἐμμεσο αντικείμενο του σήματος «διδῶ».
- **κλᾶον:** Κατηγορηματική μετοχή, συνημμένη στο εννοούμενο υποκείμενο του ρήματος «παύσπται», «το παιδίον».
- **ἀσμένη:** Επιρρηματικό κατηγορούμενο του τρόπου στο υποκείμενο, «ἡ δέ».
- **ἔορακυῖα:** Αιτιολογική μετοχή (υποκειμενικής αιτιολογίας), συνημμένη στο υποκείμενο του ρήματος «οὐκ ἤθελεν», «ἡ δέ», ως επιρρηματικός προσδιορισμός της αιτίας.

Γ4.

β.

«Ὡ γύναι, ἄπιθι καὶ δός τῷ παιδίῳ τὸν τιθόν!»

Επιμέλεια: Κολοκυθά Δήμητρα

Μαντουβάλου Ηλιόχαρη